

LLEGENDES DEL BERGUEDÀ

Noves llegendes de la nostra comarca arriben a L'EROL en el segon Dossier d'estiu que dediquem a aquest tema. Enguany també són comentades pel Departament d'Etnografia i Folklore de l'Àmbit de Recerques del Berguedà, amb il·lustracions de Carme Bertran.

El Roc de Sant Urbici

Aquesta és la llegenda del penyal anomenat el Roc de Sant Urbici. Deien que, procedent de Bordeus, comparagué un dia un boig amb el cadàver de Sant Urbici a coll, i que, en arribar en aquest lloc, no podent resistir ja més la gran fatiga produïda per una tan llarga caminada, es deixà anar rendit al peu mateix d'aquest roc. Deixà el Sant allí abandonat, i, dirigint-se cap al poble, assabentà el veïnat d'allò que havia fet, però sense indicar el lloc on podien trobar el cadàver; naturalment, al poble, en veure que es tractava d'un boig, ningú no en va fer cas.

L'endemà, el boig desaparegué, oblidat completament de tothom, i, d'ençà de llavors, cada dia, a la mateixa hora que el sant havia estat abandonat, les campanes del monestir tocaven soles, amb gran sorpresa de tothom, com si allò volgués ser un senyal miraculós, i així ho volia entendre la gent en recordar la misteriosa presència del boig. I començà a preocupar-se per si seria cert o no ho seria el fet que aquell home havia explicat sobre l'existència de Sant Urbici en aquella encontrada; anava accentuant-se cada vegada més la creença que això podria ser veritat. Fins que, a l'últim, instigats per aquests pensaments i dubtes, es decidiren, uns quants, a fer un minuciós reconeixement pels voltants del monestir i, efectivament, al cap de poca estona de buscar, trobaren el cadàver de Sant Urbici estès al costat mateix del roc que després prengué el seu nom.

En anar-lo a aixecar per endur-se'l amb l'intent de traslladar-lo al monestir i donar-li sepultura, hagueren de desistir-ne en veure que de cap manera no podien ni tan sols fer-lo moure; cansats i desesperats de la inutilitat dels seus persistents esforços, acordaren anar a cercar el boig allà on fos. El van trobar al cap de pocs dies, no gaire lluny d'allí, i el portaren al lloc on es trobava el sant; i, agafant-lo ell —el boig— tot sol a pes de braços, sense la més mínima dificultat, el conduí a dins del monestir i el col·locà al lloc on se li va indicar.

Des d'aquell dia, pararen les miraculoses campanades, i Sant Urbici sempre més ha estat venerat fervorosament per tots els habitants d'aquí i de les contrades conveïnes, i actualment les seves restes encara es conserven dins d'una urna dipositada en un altar dedicat expressament a la seva memòria, d'on se'l treu únicament en processó per tal de fer-hi pregàries en demanda de pluja.

La vinguda del rei Jaume a Catalunya

Els anys de més tendra infantesa va passar-los a Montpeller, però encara molt nin va venir a Catalunya. Segons els costums d'aquells temps féu el viatge a cavall i a jornades. Va passar una de les nits sota del Pi de les Tres Branques, i va tenir un somni: que fóra rei de tres regnes. La visió d'aquell somni, inspirada i afavorida pel simbòlic pi, insígnia i emblema de la pàtria, va donar al jove infant alè i braó per a no parar de lluitar fins haver-ne aconseguit la realització, o sia conquerir les Balears i València per afegir-les a Catalunya.

L'origen del monestir de Sant Sebastià del Sull

A l'Edat Mitjana va succeir un fet que mai no us podreu imaginar. En una casa va néixer un nen i només de sortir del ventre de la mare va dir: "agafeu una corda i lligueu-la a la panxa d'una mula i on es pari la mula hi féu un monestir." Un cop va haver dit aquestes paraules es va morir. I així es va fer. La mula es va aturar on actualment es troben les restes del monestir del Sull.

El Sant Joan de Plata

Entre els Rasets i El Cogulló d'Estela s'aixeca la Roca d'Uró; uns deu metres davall d'aquest cim, de cara a migdia, s'obre la misteriosa boca del Forat d'Estela. Per Espinalbet, Berga i les rodalies hom conta que en l'època de la invasió sarraïna la gent del país recolliren totes les imatges de plata de la contrada i les fongueren per a fer de totes elles un Sant Joan de grans dimensions que van amagar al fons del Forat d'Estela; afegeixen que molts han intentat de baixar-hi i descobrir el tresor, però que sempre ha estat debades. No manca, però qui conta que quan feien l'altar a l'església del Santuari de Corbera, que és molt a prop, van anar-hi uns pintors que venien de molt lluny i van oferir decorar l'altar de franc si podien trobar allò que cercaven. Van passar-se una quinzena corrent d'ací d'allà per aquelles serres; de sobte van marxar sense dir-se res a ningú. Però al cap d'un any van tornar i pintaren i dauraren l'altar sense cobrar-ne res tal com havien ofert. I per això hom suposa que havien trobat el tresor.

La donzella de Saldes

Un pagès de Saldes tenia una filla d'una boniquesa excepcional. La fama de la seva bellesa va arribar a oïdes del senyor de Saldes, que tenia el seu castell damunt del poble, i va fer per manera de veure-la. Tant i tant li va agradar que va manar-li que anés al castell a fer-li companyia. Temerosa del càstig que podria caure damunt d'ella i dels seus si gosava negar-se a les indicacions del seu senyor, la donzella es va presentar al castell, on la menaren a la cambra millor que hi havia i la hi tancaren a pany i clau. La donzella es va encomanar fervorosament a la Mare de Déu que es venerava a la capella del castell i va veure que la porta de la cambra se li obria. Obeint un impuls irresistible, va anar marxant cap a la sortida del castell i al seu pas anava trobant totes les portes obertes fins que, sense saber com, es va trobar a fora. Pel camí de tornada a la seva llar va trobar una colla de servents del castell que, reconeixent-la i creient que el seu senyor havia fet d'ella allò que havia volgut, es disposaven a fer el mateix. La donzella invoca altra vegada la Verge i immediatament es va transformar en una coloma blanca que d'una volada es féu escàpola.

Hom deia que cada any, com en recordança d'aquest fet, el dia de la festa del castell una coloma seguida dels seus colomins entrava per la finestra i, després de fer-hi una volada, se'n tornava, però un dels colomins restava uns quants dies a fer companyia a la Mare de Déu.

La cova de Can Maurí

Quan passen per l'Estret i miren cap al cim de la Figuerassa i Can Maurí, molt sovint els berguedans deixen volar la imaginació a temps ben reculats i es recorden de la llegendària batalla que hi va haver per aquells indrets. Era quan els sarraïns tenien el mal costum de passejar-se per casa nostra sense demanar permís. Es veu que els berguedans ja n'estaven una mica tips de tantes llibertats com es preniien els moros i sabent que un exèrcit d'aquests invasors passaria per l'Estret es van aplegar a l'amagatall de la Cova de Can Maurí i paratges propers; situats oportunament en els cims i roques que dominen aquell pas, van atacar furiosament l'exèrcit enemic i li van clavar la gran pallissa. Diuen que un dels cabdills moros que hi va deixar la pell es deia Abul-Afer i que la mula fera o mula guita de la Patum de Berga és en recordança i befa d'aquest personatge. Des d'aleshores la Cova i els paratges propers prengueren el nom de "Camp Maurí", o sigui "Camp del Moro". Al peu de la riera de Metge hi ha encara una roca que en diuen (i no sense motiu) el "cul del moro"; allò que no us sabríem aclarir és si era d'aquell moro que dèiem o d'algun altre.

El castell d'Olvan

En temps de les guerres contra els moros, el castell d'Olvan va estar estretament assetjat per un nombrós exèrcit sarraí. Els defensors del castell havien resistit durant set mesos els furiosos atacs que de nit i de dia llançaven els assetjadors, però va arribar un moment que el senyor de la fortalesa va veure que no li restava prou gent per a resistir més i aquesta encara dèbil i mal alimentada perquè les provisions de boca s'havien anat esgotant. Sortí a la muralla per aixecar bandera blanca en senyal de rendició, però va veure en el cel una creu lluminosa i de color d'argent. Els defensors del castell van veure en aquest prodigi un avís de Déu per tal que seguisin resistint. Animats, van continuar defensant-se i van veure, admirats, que llurs escomeses causaven tals estralls en l'exèrcit enemic, que no podien explicar-se per causes naturals. Els moros van fugir espantats i el castell es veié lliure. Hom conta que en recordança d'aquest fet el senyor d'Olvan va posar en el seu escut una creu de plata damunt d'un fons blau de cel.

La Font de la Vedella

Ben segur que molts heu anat mes d'una vegada a berenar a la Font de la Vedella, i tots sabeu que és a Fígols de les Mines, però ja són menys els que saben de quina deu prové l'aigua d'aquesta font. Una curiosa i llegendària tradició ens ho conta; diu que a l'estany pirinenc de Lanós a l'altra banda de les muntanyes de Carlit, hi ha un xuclador per conducte del qual les seves aigües van a parar a la Font de la Vedella. Conten que una vedella va negar-se en aquell estany i que per escondits viaranys va anar a sortir a la font. Hom conta també que a l'estiu un pastor que guardava prop de l'estany va veure amb gran desconsol com li queia a l'aigüa la seva escudella de fusta on, en un secret del fons hi tenia desada una unça d'or. A la tardor següent quan ja havia davallat de les terres altes, pasturava el ramat pels volts de la Font de la Vedella i un dia, en l'escudella de fusta on li servien la vianda en el veí hostal de la Consolació, hi va reconèixer la que havia perdut l'estiu passat a l'estany i així va provar-ho als hostalers mostrant-los-hi el secret on tenia amagada l'unça. Aleshores els ermitans de la Consolació van explicar-li que l'escudella, ves per on!, havia rajat de la Font de la Vedella.

El castell de Guardiola

Feia temps que els moros assetjaven el castell de Guardiola i els cristians, que hi havien estat tancats, no sabien com desempallegar-se'n. El capità tingué una pensada. Al castell hi havia una mula molt guita, que ventava guitzes a tot-hom que passava per la seva vora. La idea va ser de posar l'animal ben ple de coets i focs petadors que llancessin bones guspises i raigs de foc, i enviar-lo, un vespre, muntanya avall cap el camp dels moros. Una nit, quan major era la quietud, engegà la bestiola vers el campament sarraí. Els moros, presos de fort pànic, van fugir a la desbandada.

El marc de les llegendes

Els següents comentaris pretenen situar els diversos marcs on es desenvolupen les llegendes, al mateix temps que volen ser una aproximació a l'estudi de la seva simbologia, procedència i significació.

LA LLEGENDA DEL ROC DE SANT URBICI

Introducció

La llegenda del Roc de Sant Urbici va ser narrada per un avi de 96 anys, el qual en va tenir coneixença pels seus pares i avis. La llegenda va ser publicada en els butlletins del Centre Excursionista de la Comarca del Bages de desembre de 1908 i gener de 1909. En aquests butlletins es fa una crònica de l'excursió feta a Serrateix per part d'alguns socis de l'entitat i es narra la llegenda tal com la va contar l'avi. Hem de fer esment que l'aparició de butlletins excursionistes a finals del segle XIX i a principis de l'actual fou una eina de gran interès per a la recuperació del folklore a les nostres comarques. La llegenda del Roc de Sant Urbici fou reeditada en un fulletó pel Patronat d'Amics de Serrateix l'any 1977.

Marc geogràfic

La situació de l'acció d'aquesta llegenda se centra en el nucli de Serrateix, situat a l'extrem sud de la comarca, en contacte amb el Ba-

ges. Encara que la població és bàsicament disseminada, als voltants del Monestir de Santa Maria hi ha una colla de cases i masies que configuren el nucli de la població; el Roc de Sant Urbici es troba a uns 300 metres al sud-est del Monestir. El segon diumenge de febrer Serrateix celebra la Festa dels Sants Màrtirs i no fa gaire anys també celebrava la processó de Sant Urbici.

Marc històric

A part de la versió citada de la llegenda del Roc de Sant Urbici, podem dir que hi ha una altra versió. Segons Jaime Villanueva,¹ Sant Urbici va ser martiritzat pels moros en algun lloc de la Catalunya interior i la tradició popular anomena Roc de Sant Urbici a una pedra on possiblement es va donar el seu martiri.

Segons la primera versió, la llegenda ha de ser posterior a l'any de fundació del Monestir —el document on s'esmenta per primera vegada data de l'any 941— ja que, segons diu la llegenda, "les campanes del Monestir tocaven soles". Si tenim en compte que la llegenda va ser publicada l'any 1908 i que va ser explicada per un avi de 96

anys, el qual l'havia sentit dir als seus avis, podríem dir que la llegenda té una antiguitat de més de 200 anys.

Eduard Riu,² en un detallat estudi sobre la llegenda, assenyala que cronològicament es podia datar entre els segles VIII a X, ja que les referències històriques de Sant Urbici provenen del segle VIII. Sant Urbici fou probablement el Sant Urbez de Burdeus, el qual es traslladà a la Península Ibèrica, primer a Galícia on fou presoner i després a l'Aragó on hi va viure força anys.

Si donem per bona la teoria del Dr. Junyent³ segons la qual els primers monjos del Monestir eren immigrants de terres aragoneses, podríem acceptar que la devoció al Sant fou importada per aquests monjos. El que sí és cert és que des dels inicis, el monestir venerà al màrtir Sant Urbici i que, actualment, a part de la Festa dels Sants Màrtirs, molts habitants del municipi de Viver i Serrateix porten el nom propi d'Urbici.

L'argument de la llegenda toca el tòpic de moltes de les llegendes de sants i marededús: la immobilització del corresponent sant o imatge en un indret determinat indica la seva voluntat de perpètua veneració; en la majoria dels casos

la consciència popular ha fet edificar esglésies o capelles en aquests indrets. Altres similituds amb llegendes d'aquests tipus són la presència del boig sobre el qual recau la voluntat divina i el repic de les campanes per anunciar l'existència d'un element sagrat.

NOTES BIBLIOGRÀFIQUES

1. VILLANUEVA, J., *Viaje literario a las iglesias de España*. València, 1821.
2. RIU, E., *Rocs i Sants: dades sobre la cristianització*. Acta Medievalia, 2. Barcelona, 1981.
3. JUNYENT, E., *L'arquitectura religiosa en la Catalunya Carolíngia*. Barcelona, 1963.

Jordi Miralda i Iñigo, llicenciat en Història.

LA VINGUDA DEL REI JAUME A CATALUNYA

Aquesta llegenda presenta de bon començament dues característiques destacables. La primera és que fa referència a un fet històric molt concret i limitat en el temps, i la segona, que el seu protagonista, el rei Jaume, és un personatge que apareix en un gran nombre de llegendes catalanes.

Per buscar els orígens d'aquesta llegenda hem de remuntar-nos al 12 de setembre de 1213, quan a la batalla de Muret moria Pere el Catòlic, rei de la Conferència catalano-aragonesa, tot defensant els seus súbdits del Languedoc davant de les tropes franceses acabdillades per Simó de Montfort. Fou aquest qui, emprant el dret del guanyador retingué en el seu poder l'hereu de Pere el Catòlic, el petit rei Jaume, que aleshores comptava amb cinc anys d'edat.

El 1214, el Papa Inocent III ordenà a Simó de Montfort que lliurés el petit rei als catalans i foren Guillem de Montredon, Gran Mestre del Temple, el comte Sanç i Guillem de Cardona, qui, juntament amb un nombrós seguici de nobles i cavallers, acompanyaren Jau-

me des de Narbona fins a Lleida, on les Corts Generals de Catalunya i Aragó varen reconèixer-lo oficialment com a rei de la Confederació, amb el nom de Jaume I.

Fou en aquest viatge quan, al final d'una dura jornada arribaren a una gran plana, la de Campllong a l'Alt Berguedà, on s'aixecava, magestuós, un gran pi. La comitiva acampà en aquest lloc i el rei Jaume, que s'adormí sota l'ombra de l'arbre, veié en somnis com les tres branques del pi simbolitzaven els tres regnes que estarien sota la seva corona: Catalunya-Aragó, València i Mallorca.

Aquesta llegenda fou recollida per Mn. Cinto Verdaguer que en la seva obra *Pàtria*, dedica una àmplia elegia al Pi de les Tres Branques.

Així mateix, Verdaguer, en les notes d'aquesta obra, esmenta un document guardat a la rectoria de Castellar del Riu i que fa referència a una notícia de 1746, segons la qual en aquesta data, el bisbe de Solsona, Fr. Joseph de Mesquia va concedir 40 dies de perdó a qui resés 3 Credos davant el Pi de les Tres Branques, que segons el Bisbe, era vestigi i figura del misteri de la Santíssima Trinitat.

Això ens faria pensar en reminiscències de cultes antics a arbres, rocs i altres elements naturals, típics de l'època pre-cristiana i que varen ser, en alguns caos erradicats i en d'altres assimilats al cristianisme, com poden ser, per exemple, les fogueres dels solsticis d'estiu i hivern, tan desenvolupades a la nostra comarca.

Les referències als arbres com a objecte de culte, veneració o representació simbòlica són nombroses arreu d'Europa i per citar-ne dos exemples propers tindriem els "dragons" de les Illes Canàries o l'arbre de Guernica, que s'ha convertit en símbol del País Basc.

BIBLIOGRAFIA

- SOLDEVILA, E., *Jaume I. Pere el Gran*. Història de Catalunya. Col·lecció Biografies Catalanes, vol. 5. Ed. Vicenç Vives. Barcelona, 3 (1980).
- VERDAGUER, J., *Pàtria. Dietari d'un pelegrí a Terra Santa*. Ed. Il·lustració Catalana. Barcelona.

M. Dolors Santandreu i Soler.

L'ORIGEN DEL MONESTIR DE SANT SEBASTIÀ DEL SULL

Aquesta llegenda, que hauria d'incloure's dins la categoria de les que es fonamenten en fets meravellosos, es localitza en un espai geogràfic concret i no té un marc cronològic precís, ja que només fa referència a l'Edat Mitjana en general.

Aquest espai geogràfic és el monestir de Sant Sebastià del Sull, situat al municipi de Saltes, a l'Alt Berguedà, estudiat en profunditat per l'equip d'Història Medieval de la Universitat de Barcelona, dirigit pel Dr. Manuel Riu.

Segons la llegenda, aquest cenobi fou fundat arran d'un fet meravel·lós que té com a protagonista un infant que tot just acabat de néixer féu saber la voluntat divina que en el lloc del Sull s'erigís un monestir, morint poc després.

La documentació i l'arqueologia contradiuen la llegenda car es conserva un document del comte Sunifred II d'Urgell (897-948), fill de Guifré I el Pilós i de Guinedilda, datat l'onze d'agost de l'any 939, que ens proporciona notícies concretes sobre la fundació i primers anys de vida del monestir. Per aquest document sabem que una *fèmina devota* consagrada a Déu i de nom Honesta, i un clergue, de nom Daniel, per "revelació divina" varen establir-se a la confluència del riu Saltes amb riera de Gresolet, i en aquest lloc varen edificar-hi una església dedicada a Sant Sebastià i a la Mare de Déu.

L'arqueologia, però, ens proporciona una descoberta que ens torna a fer pensar en la llegenda: al subsòl de l'absis de la rotonda de Sant Sebastià hom trobà una *confessio*, o un enterrament infantil, en un petita cista formada per lloses de lignit; aquesta sepultura contenia l'esquelet intacte d'un nadó.

Hi ha relació entre aquest infant i el de la narració? En aquest punt història i llegenda es barregen...

BIBLIOGRAFIA

- RIU i RIU, M., *Sant Sebastià del Sull a "El Berguedà"*. Catalunya Romànica. Vol. XII. Enciclopèdia Catalana. Barcelona, 1985.
- Ídem: *El monestir de Sant Sebastià del Sull, al municipi de Saldes, i la seva rotonda*. Revista Urgel·lia, n. 6. La Seu d'Urgell, 1983.

M. Dolors Santandreu i Soler.

EL SANT JOAN DE PLATA

Marc històric

Segons que diu la llegenda, entre els Rasets i el Cogulló d'Estela, sota mateix de la Roca d'Uró, en el lloc conegut pel Forat d'Estela, va amagar-s'hi durant la invasió sarraïna un Sant Joan de plata, fet de les imatges foses de la contrada, per tal de servir aquest valuós metall per millors temps. El fet és que aquesta llegenda situada en un moment com el de la invasió sarraïna deixa entreveure, com entants d'altres casos, la persecució a què eren sotmeses les imatges de sants i verges, sobretot si aquestes eren d'algun metall preciós com és aquest cas.

La llegenda es converteix en això quan comencen els intents per fer-se amb tant preuat tresor. Tots són malbaratats. Alguns dels qui ho intenten, decebuts per no aconseguir la seva fita, contenen que quan es construïa l'altar de l'església de Corbera, que és prop del lloc llegendari, arribaren uns pintors desconeguts i de lluny, que s'oferiren a pintar l'altar de franc si aconseguien trobar allò que havien vingut a buscar, el Sant Joan de Plata. Al cap de quinze dies de córrer per aquells verals, els pintors desaparegueren sense dir res a ningú.

El fet que desvetlla l'interès d'aquesta narració és que els pintors tornaren al cap d'un any, pin-

taren i dauraren l'altar de franc tal com havien dit. D'aquesta feta sembla que els personatges trobaren allò que cercaven.

Avui per avui l'abundor de les llegendes de les marededéus amagades i de sants ocults és un clar indicatiu de relació entre els punts orogràficament significatius d'una població i el seu entorn i la persecució de la imatgeria religiosa.

El Sant Joan de Plata (anomenat d'or en una altra versió prou popular) ha estat des de molt de temps un dels punts més foscos i poc coneguts d'aquestes llegendes de troballes, i encara no fa pas tant hom relacionava el forat d'Estela amb aquell tresor que tants havien desitjat i que restava ocult en algun racó misteriós del forat d'Estela.

Carles Solà i Serra, del Departament de Folklore de l'À.R.B.

LA DONZELLA DE SALDES

Marc geogràfic i històric

El lloc de Saldes és documentat al segle X-XI en l'acta de consagració de la Catedral d'Urgell. Al s. XI apareix per primera vegada esmentada l'existència del Castell de Saldes, el qual al s. XII es trobava ja en possessió dels senyors del lloc, els barons de Pinós.

Durant el s. XVI, Saldes passà a ser possessió del Duc d'Alba, i és a partir d'aquesta època quan podem datar l'inici de l'abandonament gradual del castell. Actualment només s'hi conserven alguns murs i una sala, així com també la primitiva església del castell, a la qual fa referència la llegenda que comentem.

Comentari

La present llegenda al·ludeix a un exemple d'intervenció, emmarcat en un context de relacions de tipus feudals. En realitat, la temàtica d'aquesta narració recorda molt les històries llegendàries de

santes de l'índole de les que ens relaten els goigs, els quals també comencen a documentar-se en aquesta època.

L'esquema que segueix és tradicional: en la protagonista s'hi conjuguen bellesa física, bellesa "espiritual" (bondat i sacrifici), fe i puresa; característiques aquestes que en les narracions populars solen anar sempre associades, dins un afany mental simplificador que condueix a polaritzar sempre entre el Bé i el Mal més absoluts.

El pol oposat el constitueix el poder despòtic del senyor del Castell, encara que de tota manera la llegenda no s'atura massa en la seva descripció, sinó que hi ha més un interès per remarcar de quina manera la divinitat s'expressa tot el temps a través de la feminitat (Mare de Déu, Donzella/Santa, coloma blanca), mentre que a tots els personatges masculins que interveuen els correspon un paper poc afortunat. Tot això s'emmarca dins d'una determinada concepció dels papers dels dos sexes: podem concloure dient que aquesta seria una llegenda dedicada preferentment a les dones, en el sentit que la seva intenció pedagògica se centra en preconitzar una forma de fe cristiana basada en la puresa/innocència, en l'abnegació i la submissió i, en síntesi, en una actitud tradicionalment considerada "femenina". D'altres mostres de literatura popular s'encarreguen de promoure opcions de fe diferents a aquesta, més actives i "masculines".

Margarita Briones Moya, estudiant de 5.è curs d'Antropologia.

LA COVA DE CAN MAURÍ

Marc geogràfic

Aquesta llegenda té un marc geogràfic molt concret. Es tracta de la cova de Can Maurí, cavitat kàrstica situada a les primeres es-tribacions del Pre-Pirineu, en concret a la muntanya anomenada La Figuerassa. Aquesta cova, molt

propera a Berga, de la qual dista uns quatre quilòmetres, ha atret la curiositat dels berguedans i l'interès d'excursionistes, investigadors i arqueòlegs. Els motius són diversos, però els podem resumir en dos: primer, que la cova de Can Maurí és l'escenari de moltes llegendes gairebé totes relacionades amb els orígens de La Patum, la festa berguedana per excel·lència, i segon que les coves són llocs d'hàbitat molt antic i d'aquí que els estudiosos se n'interessin per tal de reconstruir més fidelment el passat.

Marc històric

La llegenda ens parla d'una gran batalla entre moros i cristians en què l'astúcia d'aquests últims va derrotar la força dels primers. No hauria sigut una batalla campal en què els exèrcits es troben enfrontats al camp de batalla i guanya el més poderós, sinó que hauria sigut una emboscada en les que acostuma a guanyar el grup que ataca per sorpresa, independentment de la potència dels contraris.

Pot haver existit aquesta batalla? És difícil de dir, però si ens mirem la història d'aquests temps reculats hauríem de pensar que segurament no. Realment la dominació sarraïna a les nostres contrades gairebé no va existir. Es podem haver donat algunes ràtzies (nom que reben els atacs sarraïns), però res important. Recordem que molt aviat (a finals del segle VIII) la nostra comarca ja estava en mans cristianes i la frontera amb els sarraïns era relativament llunyana.

El fet que la presència sarraïna a la nostra terra estigui envoltada d'obscuritat, i l'impacte social i polític que aquesta va suposar, han motivat, per una banda, que pervingués fins als nostres dies el record dels sarraïns (tenim nombrosos exemples en la toponímia: Can Maurí, Castell dels Moros, Clot del Moro, etc...), per l'altra que aquests passessin a ser protagonistes de nombroses llegendes i finalment que es busqui en la dominació sarraïna l'origen de pobles, fes-

tes, tradicions, creences, costums, etc...

Tal és el cas que estudiem. Des de temps reculats s'ha volgut veure en la batalla de Can Maurí i en el que l'envolta l'origen de molts dels entremesos de La Patum. Pensem en els Plens, els Turcs i Cavallers, la Guita i els Gegants.

La realitat és molt diferent. Les dues campanyes arqueològiques que s'hi han dut a terme (Mn. Serra Vilaró l'any 1921 i Carreras-Tresserres-Buchaca l'any 1961) han demostrat que la cova va ser habitada durant tota l'Edat del Bronze i posteriorment, i fins a època preromana, serví fonamentalment de lloc d'enterrament. Per tant, doncs, no hi ha res que ens porti a pensar, com es diu en alguns relats de la història pretèrita de Berga, que davant la invasió sarraïna els berguedans varen refugiar-se a les muntanyes dels voltants i també a la cova de Can Maurí i que des d'ací varen fuetejar i guanyar en una gran batalla a l'exèrcit enemic.

La llegenda, però, és molt bonica i hem d'apreciar-la en el valor que té: el de ser una manera senzilla, planera i tendra d'entendre el passat.

BIBLIOGRAFIA

CARRERAS-TRESSERRES-BUCHACA, *Cova de Can Maurí. Berga. Excavació efectuada pel grup de Prehistòria i Arqueologia del Museu de Berga*. Berga, 1964.

M. Dolors Santandreu i Soler

EL CASTELL D'OLVAN

Marc geogràfic

El municipi d'Olvan es troba al Baix Berguedà. El seu terme té una extensió de 35'60 km²; delimitat pel Llobregat a la part occidental, per la riera del Pontarró a l'Est, les serres del Montsent i Campdeparrets al N., i per la banda S. els límits convergeixen des del Llobregat i la riera del Pontarró. El nucli d'Olvan és a una altitud de 600 m.

Marc històric

El poble és esmentat ja l'any 905, quan el bisbe d'Urgell, Nantigis, consagrà la parròquia, dedicada a l'Assumpció de la Mare de Déu. De fet, però, l'església d'Olvan apareix citada en la famosa i enigmàtica llista de l'acta de consagració de la catedral d'Urgell, datada amb reserves l'any 839. En aquest document hi apareixen ja 35 esglésies de la nostra comarca.

Si volem situar els fets que narra la llegenda en un marc cronològic adequat, hem de recular més de mil anys enrera. Possiblement vers la fi del segle VIII i començaments del IX, quan els sarraïns devastaven aquestes terres amb les seves incursions. En aquests anys, els pagesos empesos per la fam, baixaven de les muntanyes i posaven en conreu les terres baixes. Aquests homes arriscats construïen llavors la seva església i organitzaven la defensa del territori. Escollien un turó ben provist de defenses naturals on edificaven una torre o un petit castell per protegir-se dels atacs sarraïns.

De la possible existència d'un castell a Olvan avui no en tenim cap prova concloent. Hom, a Olvan, apunta cap un puig que presideix el poble com a possible seu d'una fortificació, anomenat "Serrat de la vila". De totes maneres, com tots els castells d'aquesta època, no fou cap fortalesa. Ni molt menys un castell per suportar set mesos de setge, recordem que Al-mansur posà setge a la ciutat de Barcelona l'1 de juliol de l'any 985 i el dia 6 ja fou derrotat. L'objectiu era sempre un quantió botí i fer presoners per llavors cobrar-ne el rescate.

Seria absurd prendre una llegenda al peu de la lletra com a font històrica. L'objectiu d'aquesta no deu ser altra que explicar l'origen de l'escut del senyor d'Olvan. La qual cosa ja fa pensar en un origen molt més tardà de la mateixa llegenda.

Per altra banda són moltes les llegendes arreu de la Península que narren fets similars; on la intervenció de la Divinitat, visible

mitjançant símbols resplendents, és un factor decisiu alhora de decidir la sort d'una batalla. Al llarg de tota la Història són nombrosos aquests relats; hom recorda generalment la famosa batalla del pont Milvi l'any 312, pont sobre el Tíber proper a Roma, on Constantí el Gran derrotà Maxenci, després de la visió que tingué de la creu amb les paraules: "Amb aquest signe venceràs".

Enric Bernades Postils, membre del Departament de Folklore de l'À.R.B.

LA FONT DE LA VEDELLA

Aquesta font era situada a la ribera dreta del riu Llobregat, entre el poble de Sant Salvador i els locals de les mines de Figols. Ara la font ha desaparegut sota les aigües del pantà de la Baells.

Cèsar August Torres, l'any 1905, la descrivia així: "*En un lloc molt pintoresc, al marge d'uns prats verds i extensos, fruit d'un bell cop de vista dret a l'ermita de la Consolació, les mines de Figols i l'entrada de l'engorjat del Llobregat*".¹

Aquesta llegenda és recollida també per Joan Amades.² Tal com ell la transcriu no es parla de l'estany de Lanós, sinó que, simplement, diu que rep les aigües d'un estany pirinenc.

Cèsar August Torres també la recull.³ Hi trobem notables diferències, una de les quals és que la font s'estroncà. Els veïns van anar a burxar la font i tragueren part de l'escudella del pastor en la qual trobaren amagada la moneda d'or.

Alguns relacionen el nom de St. Salvador de la Vedella amb aquesta llegenda. De fet hi ha documents del segle XIII que ens parlen de *Sa Vederà*, *Zavedera*, *Vadèra*, *Lavedera* i *Lavadera*, noms que s'haurien transformat en l'actual. Tot i que els estudiosos no s'han posat d'acord, alguns el fan venir del nom *Abadella*, que vol dir petita abadia.⁴ El P. Joan Segura creu que, Vedella, és el cognom d'alguna família que habitava aquest indret.⁵

Sigui com sigui, el que creiem segur és que la llegenda es va basar quan ja era corrent el nom de Sant Salvador de la Vedella. No creiem de cap manera que fos al revés.

Una cosa que ens fa molt estrany és la relació entre l'estany de Lanós i la font, car la distància entre un i altra és tan considerable que, fins i tot, per a la gent del temps que es va muntar la llegenda, els havia de ser difícil de creure que aquella aigua que anaven a pouar cada dia venia de tan lluny.

Cèsar August Torres vol arranjar aquesta qüestió i ens diu que, possiblement, el nom es pot relacionar amb la Nou, car l'estany és conegut també amb el nom de Lanoux o Lanou.⁶ Nosaltres no hi entrem ni en sortim. Ho deixem per als més espavilats.

NOTES BIBLIOGRÀFIQUES

1. AUGUST TORRES, C., *Itineraris del Berguedà*, p. 85. Barcelona, 1905.
2. AMADES, J., *Folklore de Catalunya: Rondallística*. Ed. Selecta, p. 1.110. Barcelona, 1950.
3. AUGUST TORRES, C., Op. cit. p. 86.
4. SERRA ROTÉS, R., *Catalunya Romànica. El Berguedà*. Vol. XII, p. 202. Enciclopèdia Catalana. Barcelona, 1985.
5. ANGLERILL, R., *Història de la mare de Déu de la Consolació*. Estampa de la Biblioteca Teresiana, p. 101. Barcelona, 1894.
6. AUGUST TORRES, C., Op. cit. p. 86.

Ramon Viladés i Llorens.

LLEGENDA DEL CASTELL DE GUARDIOLA

Aquesta llegenda que transcriu Joan Amades en el seu llibre *Folklore de Catalunya* li havia contat Josep Casals de Sant Julià de Cerdanyola. Certament que aquesta narració no serveix com a punt històric de referència, però almenys evoca uns temps èpics i ens transporta a irrealitats vives, que la imaginació popular ens ha deixat.

Característiques de la llegenda de Guardiola

Les llegendes dels castells sovint

es basen en la lluita entre moros i cristians. Moltes vegades es vol explicar l'astúcia i artimanyes amb què es valien els cristians per guanyar un turó o una vall i relaten que a un ramat de xais, de vaques o de porcs, els posaven un ciri encès o teies al cap i els engegaven muntanya avall, perquè es pensessin que venia sobre d'ells un gran exèrcit. Però ja no és tan freqüent que un sol animal, amb foc espurnejant, espanti a tot un campament.

La figura monstruosa d'una mula gegant i contrafeta, mig mula, mig drac, que llença foc per la boca i el nas, surt en moltes representacions llegendàries de Catalunya, però que sigui "guita", ja és també més peculiar d'aquesta llegenda.

La "Mula-Guita" de la Patum podria estar inspirada en aquesta llegenda

En ésser instituïda la processó del Corpus, totes aquestes representacions populars passaren a formar la comparsa processional. Dins aquesta "Bul·lícia" del Corpus de Berga hi sobresurt la figura de la "mula-guita", com un dels personatges més primitius i més representatius de La Patum. Una mula que llença foc per tots costats i que és guita, es pot identificar ben bé amb la de la llegenda del castell de Guardiola.

Si és cert que l'origen de La Patum es perd en la llunyania del temps, també ho és que La Patum de 1393 va ser un fet extraordinari, per celebrar el pas de la vila de Berga del domini feudal de Joana d'Aragó, casada amb Mateu de Castellbó, comte de Foix, al domini reial del seu pare Joan I, l'Amador de la Gentilesa. Feia pocs anys que aquest rei havia cedit a la vila de Berga el castell de Guardiola. Podria ser molt bé, que a La Patum d'aquell any hi fos incorporada la figura de la mula guita, com element llegendari del castell que el rei els havia cedit.

Enric Bartrina, estudiós de temes guardiolencs.